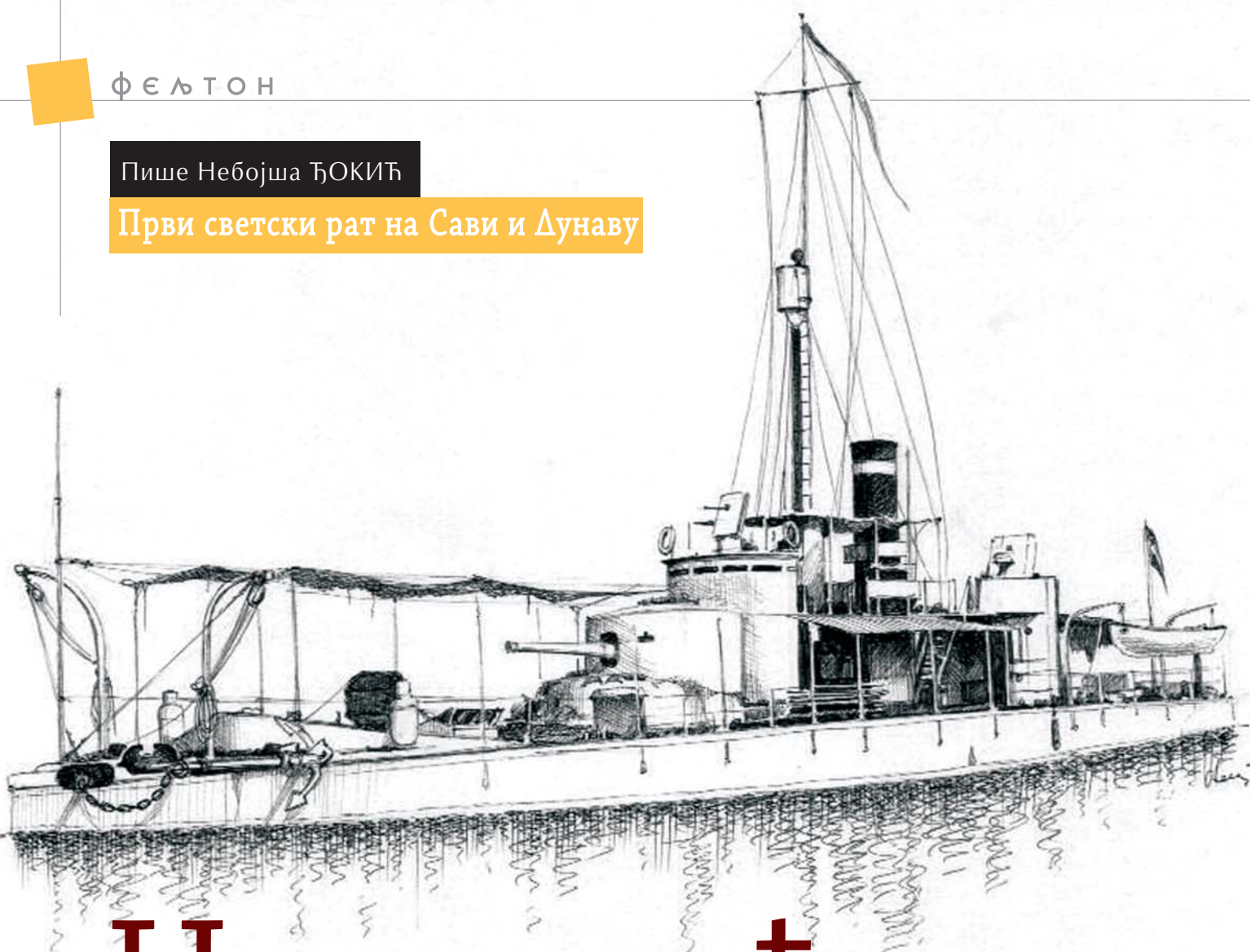

Пише Небојша ЂОКИЋ

Први светски рат на Сави и Дунаву

Незаштићене реке

Први хици у Првом светском рату испаљени су са бродова аустроугарске Дунавске флотиле у 23 часа 28. јула, само неколико сати након објаве рата Србији, када је гађан Београд.

Првих дана рата врло активни су били и патролни чамци са базом у Панчеву. Већ 30. јула 1914. године сукобили су се са српском пешадијом код Вишњице, пратили су конвој између Панчева и Земунa, били у извиђачким задацима и у акцији код Гроцке.

Кад је Аустроугарска објавила рат Србији, престао је сваки промет између горњег и доњег Дунава, јер је део Дунава од Београда до Оршаве постао ратно подручје, што је прекинуло везу Аустроугарске са државама доњег Дунава и Црног мора. Део Саве од Београда до ушћа Дрине постао је, такође, ратно подручје, те је онемогућена пловидба на том делу Саве. Тако је трговачка пловидба Дунавом била ограничена на део Дунава и његове пловне притоке и канале само у границама Аустроугарске. На исти начин пловидба доњим Дунавом ограничавала се на прибрежне државе тог подручја.

Почетком Првог светског рата Дунав је за централне силе имао само значај интерне саобраћајне линије у оквиру војних граница, и то узводно од Земунa, док је Србији остала могућност да га користи за везу са Русијом. Део трговачког речног пловног парка, унајмљен за војне сврхе, у том периоду служио је за снабдевање аустроугарске дунавске флотиле, поред адаптираних бродова и шлепова за појачање дунавске флотиле. Нарочито адапти-

рани шлепови у вучи реморкера служили су за превозење трупа на краћа одстојања и за њихово пребацивање преко река. Транспорти хране, ратне спреме, муниције и трупа Дунавом и Савом растеретили су железнице централних сила, али речни пловни парк централних сила био је само малим делом искоришћен за војне сврхе. У јесен 1914. године Аустроугарска је образовала одељење за пловидбу у саставу војнотранспортне управе број 4 у Суботици и изванредан број пристанишних команди. То одељење је управљало не само пребацивањем Поћорекских и Макензенских армија преко Дунава и Саве већ и свим војним транспортима трупа, муниције, хране и другим снабдевањем, уколико су били упућени воденим путем.

Српско бродарско друштво

Ради јачања свог положаја на Дунаву и осамостаљења од Аустроугарске и њеног бродарства, српска влада формирала је Српско бродарско друштво 1891. године. У мају 1893. године у Сестри-Поненте код Ђенове купљен је пароброд Мачва, а одмах затим и тегљач Београд, у то време један од најјачих на Дунаву. Први брод на вијак Стиг набављен је 1895. године, док су тегљач Таково и путнички брод Цар Никола набављени 1899. године у Кастели. Исте године у Мађарској купљен је брод Морава. Тако је, почетком 20. века, Српско бродарско друштво имало седам пароброда, око 30 гвоздених тегленица – шлепова, две дрварице и 15 понтона. До почетка Првог светског рата набављени су још путнички брод Шумадија (у Аустроугарској), путничко-поштански брод Србија (1913. године у Немачкој) и тегљачи Крајина, Морава, Неретва, Дрина и Тимок. Србија је 1913. године имала 12 пароброда и 52 теретњака, са 24.027 тона носивости. Непосредно пред Први светски рат српска застава вијорила се на свега 1,86% дунавског пловног парка.

Пред рат 1914. године Србија није имала речну ратну флотилу, али је, ипак, постојао стручни кадар који је могао да учествује у њеном стварању. Нажалост, ништа није урађено да се бродови Српског бродарског друштва врате у Србију одмах по атентату на аустроугарског престолонаследника, тако да је рат многе од њих затекао чак и у Аустроугарској, због чега су губици у бродовима и људству били веома тешки. Српске бродове објавља рата Србији затекла је, углавном, на линији Београд – Голубац. Аустроугари су 26. јула у Оршави запленили бродове Делиград и Вардар, а сутра-

дан, код Молдаве, Шумадију, Мачву и Крајину, са свим особљем и путницима.

Цар Никола, Морава и три шлепа стигли су у Дренкову, где је аустроугарска војска покушала да их задржи, али су се они пробали из окружења и откривени су поново тек после месец дана. Посада их је тада сама оштетила и потопила да не би пали непријатељу у руке. Ватром аустроугарске артиљерије потопљени су, код Великог Градишта, бродови Србија и Неретва, са четири шлепа. Београд је у Новом Саду заплена, а Стиг се пробио до Београда, али је ту потопљен. Том приликом уништен је и штек Српског бродарског друштва, где се налазио Стиг, као и други објекти друштва у близини. За одмазду, српска артиљерија је код Оршаве уништила 18 аустроугарских путничких бродова, неколико тегљача и велики број шлепова. Од свих бродова Српског бродарског друштва у Србији је преостао само Тимок, док је судбина Дрине била неизвесна. Брод Таково, са шест шлепова, пробио се у руске воде Дунава, пре свега захваљујући неустранивости команданта брода.

Моћне снаге на рекама

Док Србија није имала развијену ратну флотилу, аустроугарска Дунавска флотила представљала је моћно средство ратовања, каквим су 1914. године, располагале само Аустроугарска и Румунија. Почетком рата основну снагу аустроугарске флотиле сачињавало је шест монитора и исто толико патролних чамаца.

Распоред Дунавске флотиле, под командом капетана фрегате Фридриха Грунда, почев од 28. јула, па у августу 1914. године, био је следећи: на Дунаву, са базом у Земуну, биле су базиране две групе монитора, с командним бродом Темеш, као и патролни чамци „b”, „c” и „f”, где је било стационирано и 13 помоћних бродова, за подршку те две групе монитора; у Панчеву је постојала и База патролних чамаца у којој су се налазили патролни чамци „d” и „g”; на Сави је такође постојала група монитора, коју су чинили стари монитори Марош и Леита, патролни чамац „h” и три помоћна брода, чија је база била у Брчком.

Од аустроугарских пловних објеката први је на задатак испловио патролни чамац „h”, који је од 26. јула 1914. године започео осматрање границе у околини Раче, да би 30. јула обавио извиђање границе на Сави између Раче и Сремске Митровице.

ПАРОБРОДСКО ДРУШТВО

У Кнежевини Србији 1850. године покренута је иницијатива за формирање паробродског друштва. У Србским новинама објављен је пројекат за оснивање паробродског друштва, али је све остало само на томе. Миша Анастасијевић, Јован Кумануди и Илија Московљевић поново су 1857. године покушали да оснују паробродско друштво, али ни тај покушај није успео, да би 1860. године било формирано Француско-српско паробродско друштво, са задатком да развије саобраћај на Дунаву, Сави и Морави. То друштво поседовало је три пароброда Србија, Француска и Било, све до 1864. године, када је укинута. У међувремену, 1862. године, Министарство финансија ку-

пило је пароброд Делиград, са осам шлепова. Тај пароброд и 10 дереглија сачињавали су Српску државну флоту, која је била поверена Министарству народне привреде. Пароброд Делиград преправљен је 1895. године у модеран путнички брод и од тада па све до 1914. године превозио је на линији Београд – Радујевац.

Нешто пре формирања српског бродарског друштва, 1888. године формирано је једно мање друштво, под називом Прво српско локално паробродско друштво, са седиштем у Београду. Оно је одржавало редовну пловидбу између Београда и Земунa и Београда и Панчева са три мања брода – Милан, Наталија и Александар – али је већ 1890. године ликвидирано.

Први хици у Првом светском рату испаљени су са бродова аустроугарске Дунавске флотиле у 23 часа 28. јула, само неколико сати након објаве рата, када је гађан Београд. Првих дана рата врло су активни били и патролни чамци са базом у Панчеву. Већ 30. јула 1914. године сукобили су се са српском пешадијом код Вишњице, пратили су конвој између Панчева и Земунa, били у извиђачким задацима и у акцији код Гроцке. Већ 4. августа Корос је добио шест директних погодака разорним гранатама 75 mm када се приближио једној српској маскираној батерији.

Почетком рата врло активни су били и патролни чамци са базом у Панчеву. Већ 30. јула 1914. године патролни чамац „d” је имао сукоб са српском пешадијом код Вишњице, а сутрадан су оба патролна чамца и „d” и „g” пратили конвој између Панчева и Земунa. Патролни чамац „d” је у ноћи 1/2. августа био на извиђачком задатку, а 5. августа у акцији код Гроцке. Следећих месеци дана ти патролни чамци нису имали значајнијих акција, да би у ноћи 3/4. септембра патролни чамац „g” поново био на извиђачком задатку. У ноћи 9/10. патролни чамац „d” учествовао је у борби у близини Панчева. Пошто је Поћорек сматрао да је Панчево угрожено и да се патролни чамци „d” и „g” не могу извући пред нападом српских снага, наредио је њихово потапање, па их је посада сама потопила, и то патролни чамац „d” (вероватно) негде крајем дана 9. септембра, а патролни чамац „g” 10. септембра. Када се показало да Срби ипак неће заузети Панчево, патролни чамац „d” је 15. септембра извађен из реке, али је касније ипак избрисан из флотне листе.

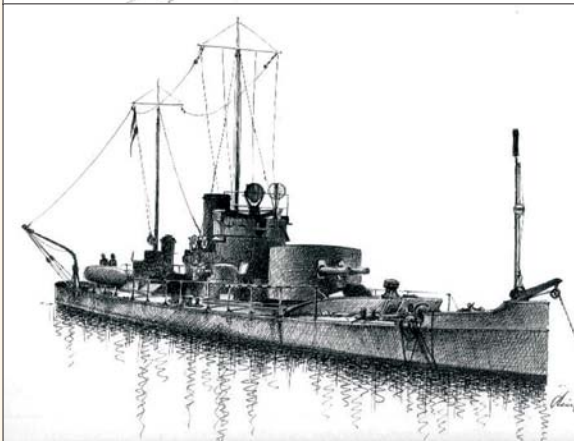
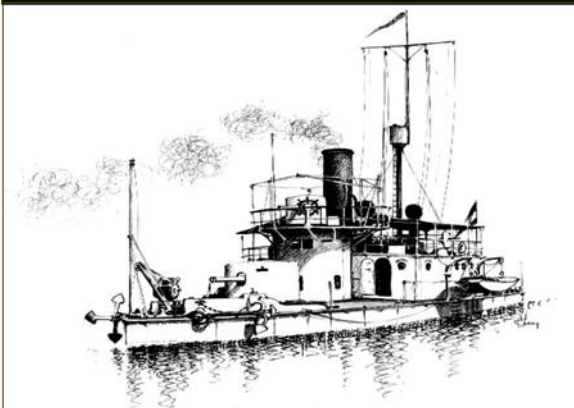
Приликом српске офанзиве преко Саве, након Церске победе, монитори у Сави нису ометали прелаз, нити су дејствовали код каснијег повлачења српске војске јер је водостај био тако низак да се нису могли приближити понтонским мостовима код Купинова, Новог Села и Сремске Митровице. Монитори у Дунаву спречили су у ноћи 7/8. септембра пребацивање код Земунa.

Продор аустроугарске војске у Србију

У септембру су аустроугарске трупе ушле у Мачву. Пошто се Поћорек уплашио да ће српске трупе са Дунава и са

УЛТИМАТУМ

Аустроугарска је предала Србији ултиматум 23. јула у 18 часова. Ултиматум је имао 48 часовни рок. Одговор српске владе однео је Пашић лично барону Гизлу у аустроугарско посланство 25. јула. Пошто је прелетео текст, посланик је изјавио да одговор није задовољавајући, па је одмах напустио Београд. Исте вечери српска влада објавила је мобилизацију – за први дан одређен је 26. јули. Истог дана, 25. јула, у 21 час и 23 минута, у Бечу је издато наређење за делимичну мобилизацију против Србије и Црне Горе. На Јадрану је мобилисана активна флота, а на Дунаву Дунавска флотила. Први дан узбуне био је 27. јули, а први дан мобилизације 28. јули. Ратно стање нотификовано је 28. јула у 11 часова отвореном депешом преко Букурешта, која је у 13 часова и 20 минута примљена у српском Министарству спољних послова.

савског фронта низводно од Кленка бити упућене на запад, једна пешадијска бригада требало је да демонстрира и покуша прелаз код Панчева, а трупе сектора Сурчин да запоседну Аду Циганлију и подручје код Земунa, Јакова, Бољевца и Прогара. Било је планирано да флотила, свим средствима, потпомогне акцију сурчинског сектора. Нарређење за то примила је тек 19. септембра у 8 часова увече. Када се има у виду да је у то доба трупе већ требало да отпочну са акцијом, јасно је да од подршке није било ништа. У 23 сата из Земунa је испловио монитор „Темес” са патролним чамцем и драгером, који је теглио скеле за превозење трупа. Драгером је командовао цивилни капетан, који је већ код Великог ратног острва напустио састав, те се вратио западним дунавским рукавцем, одрешивши пре тога теглене скеле. Монитор и патролни чамац били су гађани жестоком пушчаном и митраљеском ватром. Да монитор не би одавао позицију, посади је наређено да не узвраћа ватру.

До Калемегдана јединице су биле у снопу рефлектора постављеног близу стругаре. Испод железничког моста прошле су у поноћ. Тек у близини Аде циганлије почео је да светли други рефлектор, а пољски топови отпочели су са паљбом. Тако су обе пловне јединице остале у лаганој вожњи, у рукавцу између Аде и аустроугарске обале, чекајући све до зоре на прелазу трупа којима није било трага. Пре сванућа од команданта армије радио-депешом су затражена даља наређења. Пошто никакав одговор није стигао, обе јединице након сванућа упутиле су се натраг у Земун, те поново прошле београдски мостобран, под жестоком пушчаном, митраљеском и артиљеријском ватром. Близу моста, на пловном путу, у последњем моменту примећене су четири мине – две узводно и две низводно. Монитор је возио највећом брзином, те је заустављање брода било немогуће. Вештим кормиларењем мине су ипак избегнуте. У 6 часова ујутро обе јединице опет су биле у Земуну. На монитору је погинуо један морнар, тројица су рањена, док на патролном чамцу није било губитака. Обе пловне јединице имале су многобројне погодке од пушчаних, митраљеских и шрапнелских зрна. ■

(Насиљавак у следећем броју)